

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 35.

Lördagen den 2 September

1871.

Försvarsfrågan.

II.

Twisten om Indelningsverket.

I sin förlägenhet att rätt veta hvad som borde förstås med den »utskrifning» från hvilken Carl XI utlofvade befrielse åt dem af de dåvarande svenska landskapsmenigheterna som ingingo på »det ständiga knektehållet», voro ett par talare i Andra kammaren icke obenägna att vädja till den gamle konungens skugga, i fall hon på ett eller annat sätt skulle kunna anträffas. Lyckligtvis fanns det ingen spiritist till hands, som kunde ställa hjeltevälnaden till svaromål, ty de upplysningar han kunde hafva lemnat om sin personliga mening skulle endast hafva ytterligare invecklat frågan i stället för att utreda henne. Så förhåller det sig nemligen med alla historiska spörsmål, att det enda svar som duger är de efterföljande händelserna. Försvarsfrågans lösning förfelades icke därför att indelningsverkets upphofsman för tillfället icke kunde anträffas, utan därför att flertalet af särskilda utskottet och Andra kammaren försökte att ställa sig på det förflutnas grund och botten i stället för det närvarandes. De kunde icke finna detta fotfäste, ehuru de trodde sig hafva träffat det, helt simpelt därför att det icke finnes.

Emellertid är det icke vi som säga att hela arbetet är förspildt, eller att beslutet

för tillfället hade kunnat blifva något annat än det blef. Stora politiska och sociala reformer utföras varaktigast på den lugna öfvertygelsens väg, icke genom öfverraskning eller en konstgjord hänförelse. Vi tro således icke att någon obotlig skada är skedd genom det uppskof, hvilket, såsom vi i det följande skola söka visa, i sjelfva verket var båda kamrarnes öfverensstämmande beslut. Vi tro också att hr *Ehrenborg* hade mycket rätt, då han i Andra kammaren uttalade den tanken, att några veckors uppskof snarare skulle gagna än skada, och då han önskade att de dagarnes diskussion måtte komma att studeras för det slutliga afgörandet. I denna öfverläggning, icke i de gamla knektekontrakten, är det som statsmakterna måste söka utvägen att komma ur de återvändsgränder hvare de hvar på sitt håll förirrat sig, för att hädaneft, i stället för att löpa diametralt åtskils, försöka vandra, om icke med lika steg, åtminstone i samma riktning.

När man nu efteråt tänker rätt på saken, är det nästan oförklarligt att folkmötena och tidningspressen kunde med en stor ifver uttala sig för det kungliga förslaget i hvad som rörde organisationen af stammen, och vi kunna knappast tänka oss någon annan anledning dertill än denna

vårt folks tröga hetsighet, som vid kritiska tillfällen plötsligt spritter upp ur sin dvala och med ens vill hafva utträttadt, lika godt hvad och huru, för att å nyo få öfverlemna sig åt hvilan. Folkmötena hafva genom en lika våldsamt rusning åt alldeles motsatt led, hvilken bättre än allting annat bevisar huru stor vigt dessa opinionsyttringar förtjena att fästa vid sig, sökt sin väg ur återvändsgränden: för pressen återstår ännu denna förrättning. Den har fordrat ovilkorligt bifall till den kungliga propositionen, utan lindringar, utan ens en tanke på den förökade tunga som skulle drabba knekthällarne genom indelta arméns förändring till en *befälskadre* för beväringen, och utan idé om den uppenbara orättvisa mot de rustande som låg i det kungliga förslaget. Det var ju, för att tala öppet, icke alls något förslag i arméfrågan som kongl. maj:t framlagt, utan endast ett återtagande af ett föregående förslag, och det vann också knappast obetingadt understöd af en talare i hvardera kammaren. Vi tro icke heller att någon af konungens rådgifvare väntat ett direkt understöd för annat än värnepligtslagen: allt det öfriga var ju en öppen fråga, till hvars lösning regeringen, efter allt hvad man nu kan döma, gerna skulle hafva mottagit ett initiativ från riksdagens sida, om något antagligt hade erbjudits. Den nuvarande chefen för landtförsvarsdepartementet har, om vi annars förstå saken rätt, på ett sätt som skall för alla tider försäkra honom om landets aktning och tacksamhet, undangjort en oerhörd massa arbete i försvarssaken, men detta arbete har varit hufvudsakligen af teoretisk beskaffenhet, och det måste erkännas att omständigheterna hafva varit för hans redbara bemödanden i högsta grad missgynnande. Lik den snabbfotade ofärdens i den grekiska sagan, löpte det olyckliga ordet »lindring» öfver läpparne på 1867 års riksdag, och regeringen, som trodde sig göra väl, upptog tanken i sin framställning till 1869 års kamrar. Att dessa förkastade den erbjudna gåfvan af en femtedel utaf roteringsbesväret anse vi för vår del såsom en stor lycka, och troligtvis äfven konungens rådgifvare, efter som planen icke å nyo bragtes å bane vid den sist förflutna riksdagen. Men olyckan är att det icke är regeringarne som sälja sibyllinska böcker utan som köpa dem.

Hvem kan väl med visshet beräkna, huru stor del konungens eget erbjudande af en femtedels eftergift af roteringsbördan hade i »det hvardagliga spektaklet utaf en seger, vunnun af ett särskildt utskott ihop med ett enskildt intresse?» Detta uttryck af en man, som har äran och ansvaret att sitta vid sin konungs rådsbord, vittnar om större fyndighet såsom ordlekare än omdöme såsom politisk person. Kan han väl säga, till hvad grad den växande oviljan mot knekthället fått sin näring i befälsbostälernas indragning, krigsministrernas af konungens regering upptagna förslag till normalkontrakter och rekruterings öfverflyttning på kronan, som, ehuru riktig tanken må vara i sig sjelf, onekligen var den första officiella spiken i det gamla indelningsverkets likkista? Väl hade kongl. maj:t vid sista riksdagen tagit alla dessa anbud tillbaka, samt fordrat ett rent och enkelt bifall till värnepligtslagen och anslagspropositionerna, men den svenska bonden har aldrig varit den som lärt sig att belevadt fatta det finger man räcker honom, utan att försöka fatta hela handen, och Andra kammarens landtmannamajoritet skall icke lätt förmås att taga så mycket mindre än hvad den kunde få för två år sedan, allra helst sedan den lärt sig att med lika virtuositet som dess föregångare spela på det lättvindiga instrument som kallas folkopinionen.

Vi erkänna gerna att vi en tid hyst en hög grad af beundran för indelningsverket såsom militärisk inrättning, och vi betrakta det ännu med den vördnad hvarpå alla stora institutioner från förflutna tidevarf göra anspråk; men efter hvad som denna vår inträffat, befara vi att det, i den gamla betydelsen åtminstone, är en del af det forna samhällsskicket som går, utan att några eftergifter vidare förmå att kvarhålla det. Beträdas en gång »lindringarnes» slippriga bana, är det snart förloradt såsom statsegendom, i hvilken egenskap det nu mera har sin förnämsta betydelse, ty det ena steget på detta sluttande plan gifver ovilkorligen anledning till det andra, och från eftergiften af femtedelen är det ej lång väg till eftergiften af hälften, hvilken är den norm som yrkades af hr *Jöns Rundbäck*, och som äfven nära öfverensstämmer med pretentionerna hos Särskilda utskottets och Andra kammarens majoritet,

efter som en amortering på femton år förutsätter en årlig inbetalning å kapitalet af nära $9\frac{2}{3}$ procent, eller i det närmaste dubbelt mot den vanliga räntan. Från nedsättningen till halfva värdet skall man småningom glida ned till tredjedelen och sjettedelen, och när man en gång kommer så långt, är det icke mycket qvar att pruta på. Man kan då göra likaledes med de öfriga grundskatterna, ty att indelningsverket är en grundskatt, har ingen af Andra kammarens talare lyckats vederlägga. Det fins nemligen inga från begynnelsen eviga grundskatter: de hafva alla uppstått ur gärder, som folket åtagit sig för att fylla tillfälliga behof, ehuru de råkat att under tidernas lopp blifva bestående. Knektehållet är så mycket mer en grundskatt, som åtagandet skedde för evärdeliga tider, för att derigenom befria jordegarna från utskrifningens och fördublingarnes än mera tryckande bördor.

Vi hafva redan en gång till förene uttalat den åsigten att det var mindre egenlytta än egenvilja som ledde Andra kammarens majoritet. Det kan icke nekas att en eftergift af halfva skattebördan är en vacker skänk, hvars inverkan på egendommarnes värdestegring är lätt att beräkna; men å andra sidan innebär deras erbjudande att under femton år bibehålla rote-ringsbesväret, icke blott vid sidan af den personliga vapeuppligten utan äfven med den tillökning i tunga som måste blifva en följd af den indelta trupperns förlängda öfningstider, att den ekonomiska vinsten icke är deras hufvudsyfte. Vi älska att tro det, och vi se ingen anledning hvarför icke alla andra skulle göra det. Åtminstone böra de hejdlösa beskyllningarne om medveten egenlytta icke vidare få vanställa den offentliga diskussionen: de hafva lemnat tillräckligt många och fula märken i den förflutna riksdagens protokoll.

Det är vår öfvertygelse att de 106 i Andra kammaren verkligen handlade *bona fide* och trodde sig vara i sin goda rätt: de hade en gång förlupit sig i en förtrollad tankegång, hvarur de på intet sätt syntes kunna lösgöra sig. Vi hafva med största uppmärksamhet genomläst de yttranden som i denna syftning afgåfvos af hrr *Johan Erik Johansson, Sven Nilsson, Lars Persson, Hjelm, Engman* och några andra, och det kan icke nekas att de ur sin synpunkt

satt sig grundligt in i saken, samt att de på ett tillfredsställande sätt vederlagt några föreställningar som gjorts gällande i polemiken mot dem, t. ex den som äfven vi hyst på grund af en uppgift i lindringskomiténs betänkande, att det blott var några högst få landskapsmenigheter som fått löfte om frihet från utskrifning och alla andra dermed jemförliga besvär. Men felet ligger i sjelfva utgångspunkten. De hade förbisett tillvaron ända från äldsta tider af en dubbel värnepligt, den personliga att när konungen kallade gå ut i *landtvärn*, och den på jorden hvilande skyldigheten att utrusta *ledning* med en viss bestämd styrka, utgående efter hamnorna eller hamnelagen, följaktligen en realbörd, samt att ledungslama, ättargäld och andra gärder med tiden blefvo de fasta skatter som ännu i dag återfinnas i jordeboksräntans persedlar. De hade icke heller, då de åberopade knektekontraktens privaträttsliga beskaffenhet, kommit att tänka derpå att det enskilda fördraget var af gammalt den vanliga formen för underhandling mellan konungarne och folket, och om *kontraktets* form, så sent som vid slutet af sjuttonde och början af det adertonde, begagnades för afslutande af det ständiga knektehållet, så var det troligen, såsom öfverste *Wijkander* säger i sin lärorika »Öfversigt af svenska krigsförfattningens historiska utveckling», väsentligast därför att konungen på detta sätt ville göra det mera bindande och på samma gång antyda att det var en lindring, som han på vissa vilkor medgaf folket »till en lättnad». Men om nu knektekontrakten äro af privaträttslig natur, så kan man väl fordra att få se de fullmakter på grund af hvilka detta utskott och dessa representanter ansågo sig berättigade att föra rotehållarnes enskilda talan. Mot detta ombudsmannaskap protesterade också hela Första kammaren, hvars ledamöter ega så mycken roterad jord, och de mest betydande rotehållarne i den Andra. De fem reservanterna i särskilda utskottet hafva gjort det alldeles klart, att om majoritetens deduktion var riktig, »och på knektekontrakten kunde grundas en rätt, som stälde rust- och rotehållare utom och öfver riksdagen, så måste de nödvändigt vara af en sådan privaträttslig natur, att icke utan hvarje särskild rust- och rote-

hållares hörande och bifall någon som helst förändring i deras bestämmelser lagligen kunde beslutas». H. ex. justitiestatsministern yttrade under diskussionen i Första kammaren, att »utskottsmajoriteten, som på det ifrigaste förfäktat rättigheten för rust- och rotehållare att icke utan eget medgifvande underkastas någon förändring i deras åliggande rörande bidrag till landets stridskrafter, dock sjelf på ett våldsamt sätt förnärmat denna förmenta rättighet, derigenom att majoriteten, utan att ens rust- och rotehållarnes hörande blifvit ifrågasatt, föreslagit att deras nuvarande skyldighet skulle förbytas till en helt annan, hvilken, om den jemföres med den gamla, sådan som majoriteten velat den definiera, må hända af dem som frågan gäller skulle anses mera tryckande än den närvarande». De hade särskildt i ett fall på ett öfverraskande sätt förbisett rättigheterna hos en del af den klass som de sjelfva anse sig representera nemligen, rusthållarne vid de beridna och afsutna kavalleriregementena i de gamla svenska landskapen. I de eröfrade provinserna, nemligen der grundskatterna betalas efter kronovärdi, skulle, såsom en talare i Första kammaren, hr *von Koch*, ådagalade, rust- och rotehållarne, om utskottets förslag antoges, efter 15 år »blifva snart sagdt alldeles skattefria», efter som den som nu genom rustning betalar 1 daler silfvermynt, med 5 å 6 riksdaler, då skulle få betala den med 50 öre. Det är också den skånska tanken som i utskottet och Andra kammaren var den bestämmande. Men i det öfriga landet skulle rusthållarne genom rustningsröntornas indragning, efter de noggranna beräkningar hvilka hr *Kallstenius* i Andra kammaren meddelade, göra en förlust af stundom närmare 2,000 rdr, och t. ex. rusthållen å Lifregements Grenadierkår samfaldt göra en kapitalförlust af mer än en half million rdr. Likväl hafva rusthållarne lika väl som rotehållarne i arf och köp mottagit sina hemman till det värde som blifvit bestämdt genom deras skatteförhållanden, men de förra hafva ej inom de tongifvande kretsarne haft samma mäktiga förespråkare som de senare. Derigenom har också det märkvärdiga inträffat, att en tidning, som förut med yttersta ifver mot utskottet och Andra kammaren åberopat den omständigheten att den roterade

jorden har sitt köpevärde bestämdt genom sina skatter, så att vinsten af en aflytning endast skulle komma de närvarande innehafvarne men icke deras efterträdare till godo, blifvit ytterligt häpen öfver hvad den förmenat vara endast ett oförsynt anspråk äfven från rusthållarnes sida »att få gripa i statens kassa», ehuru den borde hafva begripit, att om det i eua fallet med rätta anses för en obillighet att gifva en hel klass en present genom efterskänkta skatter, bör det å andra sidan anses lika obilligt att våldsamt nedtrycka andras jordvärden genom åläggande af skatter som under århundraden varit dem eftergifna.

Med lika mycket skarpsinne som följdriktighet anmärkte hr *Dufva*, att om anspråket på frihet från utskrifning skulle ega någon giltighet, kunde det i ingen händelse sträckas längre än till de ursprungliga rotarne, sådana de befunno sig när knektekontrakten ingingos, och då hemman finnas, som sedan den tiden blifvit delade på några dussin händer, kunde utskrifningsfriheten ju endast komma den första enda rotehållaren eller hans rättsinnehafvare till godo. På sådant sätt invecklar man sig från alla sidor i orimligheter och motsägelser, när man försöker att fota orimliga anspråk på en rättsgrund som icke finnes, och om ej förra riksdagens behandling af försvarsfrågan haft något annat godt med sig, har åtminstone den obevekliga kritik hvarmed ihärligheten af de anspråk som några år tidigare började göra sig gällande blifvit inför alla tänkande människors ögon blottad, undanröjt möjligheten att med något hopp om framgång å nyo framkomma med samma argumentation.

Men det är i grunden ett vida större resultat som blifvit vunnit. Det visar sig ganska tydligt af hela gången i Andra kammarens diskussion, att beslutet var en mask, som dolde mer än den yppade, och att majoriteten omfattade det endast för att komma ifrån nödvändigheten att i brist på tillräcklig förberedelse fatta ett afgörande beslut. Grefve *Posse*, hvars vitsord har rätt att gälla något i den frågan, bekände detta helt öppenhetigt. »Jag vill icke», sade han, »dölja min öfvertygelse, att detta så mycket klandrade förslag icke bör uppfattas såsom ett sista ord i frågan, att det endast afser att öppna vägen för

en kompromissuppgörelse i frågan, och att Andra kammarens majoritet framdeles, då frågan kommer i det skick att en sammanjämning mellan de olika meningarne kan ega rum, skall finnas villig att antaga fullt rättvisa grunder för aflösningen».

Huru vida ett bifall i Första kammaren till de fem reservanternas förslag skulle hafva möjliggjort den återremiss som de mest upplyste af landtmannapartiet i den Andra, för åstadkommandet af en sammanjämning åsyftade, är nu icke möjligt att med visshet afgöra. De ledande personerna tycktes tro det, men de erkände att röstöfvervigten i alla händelser skulle hafva blifvit högst obetydlig. Emellertid bidrog Första kammarens beslut otvifvelaktigt att öka majoriteten i medkammaren, der detta beslut icke gerna kunde finna något understöd. En mängd af de mest betydande landtmännen förklarade att de ämnade rösta för utskottets förslag, ehuru de icke kunde gilla det. Deras röster betydde således ungefär det samma som när man i engelska parlamentet uppskjuter behandlingen af en bill på sex månader. Man ville uttala sig mot indelningsverkets bibehållande, och man valde för detta uttalande en förkastlig form, emedan man väl visste att beslutet i öfrigt icke skulle leda till någon verkan.

Vi hafva för denna förmodan ännu ett annat skäl. Andra kammaren lemnade frågans behandling ur militärisk synpunkt, hvilken dock borde hafva varit hufvudsaken, nästan helt och hållet å sido. Man må tänka hvad man vill om denna kammar i öfrigt: så blottade på allt sundt förnuft äro dock ej flertalet af dess ledamöter, att de skulle hafva underlåtit att betrakta det väsentligaste i saken, om de verkligen hade afsett att fatta ett beslut. Äfven den minst uppöfvade militäriska instinkt måste ju säga dem att deras sakkunnige endast talade rena sanningen, när de försäkrade dem att indelningsverket, för att tjena till *cadre* åt en nationalbeväpning, måste undergå sådana förändringar att dess bibehållande utan motsvarande eftergifter i roteringen skulle, om äfven blott under de femton åren, blifva för de roterade en nästan odräglig börda. De visste att soldaten skulle oftare och för längre tider tagas från roten, för att undergå vapenöfningar och genomgå en mängd nya un-

dervisningskurser, då rotehållarne finge sköta torpet och föda soldatfamiljen; de begrepo ganska väl att den kortare tjänstetiden skulle, utom de ofta förnyade stadslingarne, uppdrifva soldatlegan, och de som högljuddast klagat öfver den ojemna fördelningen af indelningsverkets bördor kunde ju sjelfva icke blunda för orimligheten att vilja fastställa en för hela riket lika vakansafgift under öfvergångsåren. De kunde väl åt sina fackmän öfverlemna den tve tydiga äran att bortkasta det militära anseende de förut möjligen kunnat ega, för den problematiska berömmelsen att uppträda såsom politiska rättslärare; men omöjligt kunde de för egen del lemna vind för våg hela ordnandet af stamtruppsväsendet, hvaraf de visste att deras söners, anförvandters och tjenares ställning såsom värnepligtige skulle blifva i så hög grad beroende.

Hvad Andra kammaren sålunda ansåg det vara en fin diplomati att förtiga, har Första kammaren med full öppenhet uttalat, ehuru i vår tanke icke tillräckligt tydligt. Om Första kammaren hade ensam utgjort svenska folkets representation, eller om det funnits den allra aflägsnaste anledning att antaga ett tillmötesgående af den andra, då hade det ovilkorligen varit riktigast att beslutet blifvit fattadt i öfverensstämmelse med hr *Björnstjernas* förslag till skrifvelse, med underdånig anhållan »att kongl. maj:t täcktes taga i öfvervägande, hvilka åtgärder må finnas nödiga för en sådan utveckling af stamtruppen, att den må blifva fullt tjenlig såsom stöd för den betydliga beväringstyrka som med den samma till följd af den nya beväringens antagande kommer att införlifvas, och att ur dess led ett tillräckligt antal underbefäl må vara att henta, samt att kongl. maj:t, der så kan finnas nödigt, täcktes till riksdagen framställa det förslag som af ärendets pröfning kan föranledas». Hr Björnstjerna hade i sin reservation mot utskottets betänkande yrkat rent bifall, så väl till värnepligtslagen som till hvad regeringen i afseende på den indelta armén i öfrigt föreslagit, »men», yttrade han i sitt första glänsande och med en ordentlig bifallsstorm helsade anförande, »på det att det må vara tydligt, och på det att regeringen må inse, att Första kammaren beaktat att en ytterligare utveck-

ling af våra stamtrupper kan vara af behofvet påkallad», hade han föreslagit den nyssnämnda skrifvelsen, och det var icke heller någon annan än hr *Hasselrot* som i Första kammaren yrkade bifall till den kungliga propositionen. Denna kammare, som grundligt genomdiskuterade den militäriska sidan af saken, sedan dess ledamöter, ehuru sjelfva egare till mer än 1,500 rotenummer, enhälligt och med eftertryck förklarade att de icke ville för sin del mottaga några lindringar i sina en gång bestående förpligtelser, kunde icke blunda för sanningen af den ovederläggliga bevisning som de fem reservanterna åstadkommit, att indelningsverkets gamla bestämmelse såsom slutna trupp var till ända i samma ögonblick dess leder öppnade sig för mottagande af den nya kärna som heter folkbeväpning, eller för det sannolika faktum att det nya vinet en dag skulle spränga de gamla flaskorna på hvilka man ville tappa det. Men denna kammare ansåg att de nya former som skulle blifva nödvändiga först af erfarenheten kunde med full noggrannhet bestämmas, och den ville, genom ett uppskofsbeslut i fråga om organisationen, gifva den närvarande regeringen fria händer och goda chanser att genom visa anordningar motsvara dess förtroende, på samma gång den om syftningen af sin mening gaf en fingervisning af det slag som ingen regering med sundt förnuft och öppna ögon skulle kunna missförstå. Hr Björnstjerna hade med afsigt undvikit att inblanda rust- och rothållareintressena i frågan, emedan dessa endast afledde uppmärksamheten från *försvaret*, hvarom ju här ensamt borde vara fråga, och emedan dessa intressen med visshet skulle göra sig gällande, då de hade verkliga skäl att blifva uppmärksammade, »och», tillade han icke utan en dämpad ironi, »äfven om man skulle kunna tänka sig att dessa intressen ej förmå att af sig sjelfva göra sig gällande, så kan man dock vara förvissad, att kongl. maj:ts landsfaderliga omsorg ej skall underlåta att tillse hvad rätt och billigt kan vara, så väl för den ena medborgaren som för den andra». Kam-maren tänkte dock icke så; den ville, om icke för sin egen, åtminstone för medkammarens skull, göra fullt tydligt, att den kände hela vidden af de ökade bördor som skulle för den roterade och berustade

jorden blifva en nödvändig följd af den utvidgade värnepligten, och att kammaren, på samma gång den förklarade sin bered villighet att bära de gamla bördorna, hvarken kunde eller ville ålägga folket någon ytterligare tunga. Det var, såsom hela diskussionen tydligen visar, af denna anledning och icke af någon annan, som kammarens pluralitet gaf sitt bifall till ett skrifvelseförslag af hr *von Ehrenheim*, hvilket, utom de af hr Björnstjerna adopterade orden, innehöll det tillägget, att kongl. maj:t täcktes i sammanhang med de nödiga förändringarne i indelningsverket taga i övervägande *det ordnande af rust och rothållares åliggande* som af förändringen i förenämnda hänseende må blifva påkalladt, och till riksdagen göra det förslag som af ärendets präfnings kan föranledas. En annan talare, hvilken allmänna meningen med rätt eller orätt tillskref det egentliga upphofvet till detta förslag, förklarade att det föreföll honom »så litet sägande att dess framställande knapt lönar mödan», att det visserligen »antyder några viktiga sanningar, men vill man vidröra dem, kan man så gerna säga dem rent ut», ehuru han sjelf för den gången slutade med att understödja förslaget. Vi tro som han, att det varit bättre om kammaren sagt dessa sanningar så rent ut att de kunnat äfven af medkammaren begripas utan kommentarier, eller också låtit dem vara osagda, på den af hr Björnstjerna antydda grunden att de falla af sig sjelfva. Erfarenheten har visat att den försonliga tanke som utan tvifvel låg på botten af detta beslut blifvit af Andra kammaren oförstådd, och frågan var om ens regeringen skulle begripa den. Man skulle deri vilja se en skygg häntydning på lindringar, hvilka kammaren så tydligt som möjligt fränsagt sig, eller kanske ett försynt vädjande till kongl. maj:ts nåd, ehuru afsigten var att uttala en vilkorlig rättsgrundsats, nemligen den, att värnepligtslagens antagande icke borde medföra ökad tunga i rust- och rothållarnes realbördor, utan att just det mått deraf som för närvarande förefinnas också borde för framtiden bibehållas.

De fem reservanterna hade uttryckt samma sats på ett enligt vår tanke vida mera tillfredsställande sätt, men som kammaren icke var förvissad om full framgång för den plan till anskaffande af underbefäl

som reservanterna hade föreslagit, och i öfrigt befarade att rättigheten å rotehållarnes sida att betala vakansafgift skulle påskynda indelningsverkets upplösning, blef reservationen i sin helhet afslagen. Till utskottets förslag yttrades intet bifall. Vill man aförsning — och kongl. maj:t har sjelf i sitt förslag yttrat en tanke på nödvändigheten att för vissa fall hafva stadigvarande vakanser — så fins det ingen annan rättvis grund för bestämmande af vakansafgifterna än ett närmande till den verkliga kostnaden för soldathållet på de särskilda örterna, sedan alla de ovissa besvärren, om hvilka diskussionen för öfrigt icke lemnade några tillförlitliga upplysningar, blifvit helt och hållet afskaffade. Vi skola i en följande och sista uppsats yttra våra tankar om reservanternas förslag och söka till ett helt sammanfatta intrycket af debatten, för att deraf söka hemta några sannolikheter för frågans blifvande lösning. Hvad man än dervid må nådgas tadla och beklaga, kan man icke undgå att finna denna debatt storartad. Om någon vill på allvar genomtränga sig af öfvertygelsen om nödvändigheten att sätta oss i fullt försvarstillstånd, må han läsa friherre *Gripenstedts* beundransvärda anförande i Andra kammaren; vill man se huru en hederlig konservatism mot sin vilja drages med af tidens ström och oemotståndligt tvingas att omfatta de nyare idéerna, må man taga kännedom om grefve *C. G. Mörners* i den första, lika rikt på öfverraskande detaljer för den som icke i grund studerat vår krigsförfattningshistoria som anslående i sin ton, hvarför det också af kammaren mottogs med det lifligaste bifall. Då vi förut tadlat den s. k. vensterns undfallenhet för de allenarådande landtmännen, måste vi här betyga hr *Hedin*, i fall han ännu eger anspråk på att räknas till detta parti, vår synnerliga aktning för det värdiga sätt hvarpå han mot slutet af debatten i Andra kammaren uttalade sig för ett starkt försvar, och för den manliga uppmanning han stälde till dem som hade afgörandet i sina händer, att utöfva sin makt i *en anda af rättvisa och högsinhet*. Det förekom också i stridens hetta yttringar af hetsighet, öfvermod och hån, hvilka vi djupt beklaga, häntydningar af den lumpnaste beskaffenhet, och uppenbarelser af denna okunnighetens eller fördomens karaktersstyrka, hvilken

intet tålmod, ingen bevisning, ingen upplysning synes kunna besegra. Men vi kasta helst glömskans slöja öfver det tadelvärda, i det hopp att en bättre ande och en renare ton skola göra sig gällande när öfverläggningarne nu åter taga sin början. De hårda och råa ordens, det otidiga fosterländska skräftets arbete, om det så kan beämnas, synes nu vara så fullständigt undangjordt, att det icke vidare behöfver upptaga tiden och förbittra sinnena. Noga taget kunde det saklöst hafva varit borta äfven under förra riksdagens öfverläggningar, men det är kanske med den offentliga diskussionen som med rensningen af en ädel spanmål, att först måste de skrämmande agnarne bortblåsas, innan de strida sädeskornen börja falla i sina tunga och herrliga böljor.

Chefen för landtförsvarsdepartementet har den 22 sistlidne månad till stadsrådsprotokollet afgifvit sitt underdåniga memorial om de grunder på hvilka den kungliga propositionen om försvarsverket bör byggas, och våra läsare hafva väl nu redan genom den dagliga pressen inhemtat dess hufvudsakliga innehåll. I afseende på roteringen fasthåller han i allt väsendtligt de åsigtter som uttalades i hans memorial af den 31 December 1868. Liksom det förslag som hr *Kallstenius* vid förra riksdagen framställde har blifvit kalladt en förbättrad upplaga af normalkontrakten, likaså kan det nu framställda anses vara en förbättrad upplaga af det som afgafs af hr *Kallstenius*. Alla ovissa besvär skulle försvinna och soldatlönen utgöras likformigt med högst 100 rdr, inberäknadt bostaden och en kåltäppa om minst 50 qvadratstänger (2,857 kappland), för hvilka, der de lemnas, afgår 20 rdr. Hvad derutöfver fordras för att erhålla duglig soldat tillskjutes af staten, så att om roteringskostnaden i medeltal beräknas till 125 rdr, återfinna vi här femtedelslindringen. Men i sjelfva verket är eftergiften större, ty kronan skulle med 50 rdr ersätta legan för hvarje ny rekrytering, dock ej oftare än högst hvarvt sextonde år, och med 5 rdr årligen underhålla boställshusen, för hvilka nybyggnadsskyldigheten skulle fortfarande åligga rotehallaren. Derförutan skulle kronan årligen för soldatens räkning insätta 10 rdr i sparbank, hvilka han egde rätt att för-

räntade uttaga vid afskedstagandet. Vakkansafgiften vid de afsutna kavalleriregementena föreslås nedsatt till 150 rdr från förut föreslagna 175 rdr. Hela den ökade omkostningen för kronan beräknas till något öfver en million rdr om året.

Vi finna här af, att chefen för landtförsvarsdepartementet i hvad som rör den finansiella sidan af saken handlat fullkomligt lojalt och parlamentariskt, i det han stöder sig på Första kammarens beslut och den betydliga minoritet i den Andra som yrkade återremiss i syftning af bifall till det förutnämnda förslaget af hr Kallstenius. Det är möjligt och till och med troligt, att en sådan framställning såsom ett öfvergångsförslag för fem år sedan kunnat vinna äfven Andra kammarens bifall, liksom det ännu har goda chanser till understöd inom den Första: då departementschefen i sitt underdåniga memorial uttrycker ett fast hopp om hela riksdagens bifall, är han mera sangvinisk än vi.

Deremot är det ingalunda osannolikt att en på memorialet bygd regeringsproposition i afseende på det militäriska kommer att möta sitt förnämsta motstånd i Första kammaren. Förslaget i denna del utgår från den förutsättningen att de förändrin-

gar som den indelta armén kan komma att undergå, för att lämpa sig för sin nya bestämmelse *hvarken behöfva eller måhända ens böra vara af någon särdeles omfattande art*. Så vidt vi rätt uppfattat Första kammarens diskussion, rådde der en motsatt åsigt, äfven hos dem som ansett att man borde afvakta tiden, till dess det visat sig hvilka förändringar verkligen erfordrades. En sak föreställa vi oss komma att röna starkt motstånd i begge kamrarna, nemligen de olika slagen af rekrytering. Denna skulle nemligen, såsom regel ligga i rothållarens hand, men de 50 riksdalerna skulle äfven åtnjutas af rothållare, som då rekrytering ifrågakomme icke ville ingå på det nya normalkontraktet och i sådant fall skulle ega rättighet att förblifva vid de gamla skyldigheterna. Utom svårigheten att afgöra när verkligen denna händelse inträffar, uppstår det förhållandet att stammen kommer att delas mellan rotarne och kronan, hvilket otvifvelaktigt kommer att leda derhär att kronan förr eller senare måste åtaga sig hela rekryteringen. Det är då endast backstugan, och den likgiltiga omständigheten att soldaten tar sin lön till en del af enskild person, som kvarstår af hela indelningsverket.

Litteratur.

Halländska Herregårdar. Tecknade af *A. Kallenberg*, beskrifna af *P. von Möller*, litograferade hos *Abr. Lundqvist & Co.* Halmstad, Gernandt 1870—71. 4 häften. Subskriptionspris för 5 häften med text och 15 plancher 15 rdr.

Med nästan lika god rätt som Geijer yttrade att svenska folkets historia är dess konungars, kan det sägas att de svenska herresätenas historia är den svenska allmogens. Hvarje särskild period af ädlingarnes häfder uttrycker på det nogaste skiftena i folkets belägenhet, vare sig till bättre eller sämre, och allmogens seder, tänkesätt och anspråk på lifvets bekvämligheter äro ännu i dag i många fall en trogen kopia af adelsfamiljernas för några hundra år sedan.

I denna mening hafva de serier af tafloer öfver södermanländska och skånska herresäten som nyligen utkommit med texter

af aktade författare en litterär betydelse, och det liknande verk med hvilket det är vår afsigt att i dessa blad göra våra läsare närmare bekanta står i intet afseende efter sina föregångare, men i ett afseende framom dem, nemligen deri att plancherne äro tecknade och litograferade, icke af danska utan af svenska konstnärer. Med den konstnärliga sidan af saken hafva vi här emellertid obetydligt att göra, ty ett herregårdsporträtt, ehuru ganska intressant såsom en vignett till texten, erbjuder i allmänhet föga utrymme för egentlig konstnärlig uppfattning. Vi torde därför hafva ungefärligen uttömt hela denna delen af vårt ämne, då vi säga att de tolf plancher i färgtryck som åtfölja dessa fyra häften äro mycket vackra och göra all heder så väl åt tecknaren som åt litografen.

Textens författare har egnat många års forskningar och en betydande skriftställare-talent åt skildringen af sitt landskaps språk, seder och fornhäfder. Vi ega förut af hans hand »Ordbok öfver Halländska landskaps-målet», flere häften af »Halländska forn-minnesföreningens Årsskrift» och »Hallands fornhandlingar», och vi böra, efter de högst omfattande samlingar han sjelf gjort eller hvilka eljest blifvit ställda till hans förfo-gande, hoppas ännu många rika och värde-fulle bidrag till Hallands personalhistoria och ortbeskrifning, utöfver de forsknings-resultat som han nedlagt i föreliggande arbete, hvilket i och för sig har ett fram-stående historiskt och arkeologiskt värde.

Den allra största delen af dessa egen-domar har nemligen tillhört personer som spelat en betydande rol i de nordiska rikenas politiska historia, och som de med några få undantag gått i arf inom samma familjer flere hundra år igenom, hafva en mängd dyrbara urkunder blifvit bibehållna i gårdsarkiven, hvilkas innehåll utgifvaren sammanfört och kompletterat, så väl ur tryckta arbeten som de offentliga arkiven. Vi skola med några exempel visa hvilka för historien om vårt äldre samhällsskick och våra samfundsseder värdefulla upp-lysningar kunna hemtas af dessa gårds-häfder, när de begagnas med omdöme och sorgfällighet.

Bland Hallands många och ståtliga herre-säten har utgifvaren icke utan skäl satt Wallen i första rummet; dess kända skif-ten gå mycket långt tillbaka, och dess väldiga borgmurar hafva mottagit många märken af de blodiga lekar som de nu i frid och vänskap sammanslutna nordiska folken under så många århundraden lekt med hvarandra. Mot slutet af tretton-hundratalet innehades borgen af den dan-ske riddaren Peder Laxman, och ett par tiotal senare af Åke Laxman, danskt riksråd, hvars underskrift och insegel finnes under det fördrag som konung Erik af Pomern 1419 afslöt med konung Wladis-law af Polen. Efter honom tillföll gården brodern Pål, äfvenledes danskt riksråd och nämnd icke mindre såsom en konung Eriks »förlofvare» eller löftesmän, än äfven såsom en af den tolfmannanämnd- hvilken om hö-sten 1435 sammanträdde i Stockholm för att döma och skilja mellan konungen och hans svenska undersåtar. Hans sonson,

äfvenledes kallad Pål, innehade mot slutet af århundradet danska rikshofmästareem-betet, landets högsta värdighet, och var använd i en stor mängd offentliga varf. Mest bekant är han emellertid för sin våld-samma död och den dom som, enligt den romerska rätten, afkunnades långt derefter, tillintetgjorde hans ära och rykte samt från en lysande rikedom bragte hans enka och barn till tiggartafven, en handling som kastade en mörk skugga på konung Hans minne, ehuru ett par nyare danska författare, för hvilkas undersökningar för-fattaren lemnar en intressant redogörelse, kommit till olika åsichter om både mordets och domens rättvisa. Wallen ansågs för-brutet till kronan och såldes sedan till Henrik Krummedig, norskt riksråd och höfvidsman på Bohus slott, i hvilken egen-skap han jemte andra danska borghöfdin-gar deltog i belägringen af Nya Elfsborg från Juni till Oktober 1497, och tog en betydande del i den följande tidens krigs-händelser, innehade en tid Laholms län, hvarunder han bodde på Wallen, som han återuppbyggt och befästat efter dess intagande af Åke Hansson Thott, och utnämndes slut-ligen till dansk riksamiral. Efter Kristian II:s fall sändes han af Fredrik I till Norge för att i denne konungs namn mottaga inbyggarnes hyllningsed. Här innehade han många förlänningar, hvilka han dock genom oenighet med norska rådet beröf-vades. Han dog 1530 på Wallen, efter en lång, lysande och orolig lefnad, och lemnade godset åt sin hustru, Anna Rud, som måtte hafva varit en klok och be-hjertad fru, att döma efter hennes vidlyf-tiga brevexling med hennes släktingar, fogdar och andra, hvarpå några högst be-tecknande prof anföras. En fogde skrif-ver till henne och beder att hon skulle sända dref till ett skepp, som bygdes på hennes varf vid Laholm, äfvensom beck och tjära samt penningar åt timmermän-nen. Sjelf omtalar hon för sin dotter, att ett stort vattenflöde i Lagaån skadat hen-nes qvarn och hammarsmedja. Lika intrer-serad som för ekonomi var hon för sitt krigsväsende, och kort efter mannens död skrifver hennes fogde på hennes befall-nig en redogörelse för Wallens garnisou, och om de karlar hon sist sände honom voro tillräckliga att försvara borgen. Han var dock icke nöjd med förstärkningen

och mente att de endast dugde att öda mat och öl på. De voro fyra eller fem personer som kunde skjuta med serpentin, eller slangor, och hakebössor. Höfvidsmannen på Warberg Trued Ulfstand, hvilken i Skåne rustade sig att återtaga sitt slott, som den lyske öfversten Markus Meijer genom svek bemäktigat sig, skriver till fru Annas dotter Sofia, som var gift med Eske Bilde, med begäran att återfå ett stycke, som han lånat ut till Wallen, emedan han sjelf nu behöfde det, samt att få låna eller köpa en fjerding krut mot återbetalning under lyckligare omständigheter. En annan dansk krigare, höfvidsmannen på Helsingborg Tyge Krabbe, skrifer vid samma tid att hon från Wallen måtte undsätta honom med en tunna krut, mot betalning *in natura* »eller så många penningar hon ville hafva». Ehuru starkare befastadt sedermera, och sannolikt utrustadt med bättre både eldvapen och besättning, blef Wallen under följande tider mer än en gång härjadt af fiendehand, och under kriget 1676—79 uppbrändes det af snapphanarne, troligen efter slaget vid Halmstad. Små kanonkolor så väl af jern som af sten, öfverdragna med bly, hvilka blifvit funna i Wallens omgifningar, vittna ännu om de forntida fejderna.

Men vi lemna Wallens personalhistoria, så intressant den än må vara, för den viktiga del en lång räckta af senare innehafvare togo i hvar sin tids politiska händelser, och skola i stället af författaren låna några underrättelser om rättsförhållanden, seder och bruk under sextonde och sjuttonde århundradena. Rättsvärden låg till största delen i godsherrens händer, emedan han hade rätt till alla 3, 6 och 9 markers sakören af sina underlydande, och denna rätt qvarstod för Halland ända till 1683, då den svenska lagen der infördes. Godsinspektoren, eller, såsom han kallades, ridefogden, tillhörde det att inför borgsrätten, så benämd emedan den hölls i borgstufvan eller den manliga betjeningens rum, instämna och beifra alla förbrytelser. En sådan borgrättsdom, hvilken en senare egare af Wallen lät utfärda, finnes ännu i behåll. Borgstufverätten utgjordes af tolf bisittare under fogden Niels Perssons ordförandeskap. Den anklagade, Jens Skreder, en af godsherrens tjenare, var tilltalad för att han af 5 stycken och

7 alnar »Engelskt», som han mottagit för att deraf sy kläder åt herr Eskes svenner och betjening, hade underslagit sig 7 alnar, och borgstufverätten dömde honom såsom tjuf efter gårdsrätten, som innehåller: »Stiell Mand Öre, hwdstrygis: Stiell 2, vere Tyff».

Utom rätten till de små sakörena kunde konungen såsom ett prof på särskild huldhet förläna godsherren rätt »till hals och hand och alla 40 markers böter», som var det högsta bötesbeloppet. Hela Danmarks besutna adel erhöi på herredagen i Odense 1527 denna rättighet, som var i det närmaste liktydig med birkerättsfriheten, endast att adelsmannen i senare fallet sjelf tillsatte domaren eller birkeskrifvaren, samt att en sådan jurisdiktion hade eget tingshus, häkte och afrättsplats. Herrarne till Wallen synas hafva egt denna rätt: det gamla borgfängelset eller tjufkällaren vittnar derom, äfven som en midt emot gården belägen holme, som ännu i dag kallas »galg-holmen», fastän ett pyrdligt lusthus och en yppig park förtälja att ön i våra dagar har en gladare bestämmelse.

Det stannade emellertid icke alltid vid den lagliga jurisdiktionen, utan dessa herrar togo sig ibland sjelfva rätt på ett sätt som upprörer vårt sedliga medvetande. Den manhaftiga fru Anna Rud, Henrik Krummedigs enka, hade låtit gripa en bonde under Laholms län, emedan han låg i delo med en af hennes egna bönder, och släpte honom ej, der hon satt bakom sina serpentin och hakebössor på Wallen, ehuru sjelfva länsherren skref de bevekligaste förböner till »kära fru Anna». Huru stränga straffen voro efter den gårdsrätt som ännu under Carl XI tillämpades i Halland, derpå anför författaren ett exempel. År 1671 hölls på sätesgården Dömmestorp gårdsrätt öfver trädgårdsmästaren och ladufogden på stället, hvilka en söndag kommit i gräl. Ridefogden satt domare med fem af gårdens tjenare såsom bisittare, och domen fälades efter gårdsartiklarne, att den ena skulle mista handen och den andras hand genomstingas och uppristas ända ut till fingrarne.

En urgammal juryinrättning röjer sig i föreskriften att den som var anklagad för brottmål kunde inför häradsrätten, som bestod af en lagfaren tingskrifvare, häradsdomare och 8 »stockemän», allt efter målets beskaffenhet fria sig med sex-, tolf- eller

femtonmannaed. Från häradsrätten vädjades till landstinget, hvarest ordet fördes af landsdomaren, vanligen en adlig godsägare i orten, med biträde af en lagkunnig landstingsskrifvare. Sista instansen var rättartinget, eller också herredagen, der konungen och rikets råd dömdo. Adelsman kunde endast i denna högsta instans dömas för brott som gingo på lif och ära. Orättvisa domslut och juridiska mord voro ingen ting sällsynt, och domen utfördes så hastigt att vadetalan först hann utföras långt sedan den gått i verkställighet; blef då domen upphäfd så hade den straffade sin oskuld till godo, och dermed fick han nöja sig, såvida ingen han var lefvande eller död. En piga dömdes vid ett tillfälle till hudstrykning och förvisning ur landet, derföre att hon sagt något anstötligt om sin adliga matmoders dotter. Den anklagade vädjade till landstinget, hvarifrån saken hänsköts till konungen, efter som domen grundade sig på adliga personers skriftliga bevis och vitnesbörd. Först sex år sedan domen blifvit verkställd hölls herredag, då konungen förklarade domen kraftlös till följd af oriktig procedur, och att den käckstrykning qvinnan undergått »icke borde henne på något vis till men lända». Magnus Gyllenstjerna, den för sina våldsbegärder beryktade höfdingen på Warbergs slott, hade vid häradsrätten låtit anklaga två bönder för myteri, emedan de uppmanat andra bönder att ingå till konungen med en böneskrift om minskning i deras arbetskyldighet till slottsladugården. Gyllenstjerna tog sjelf säte i rätten, och då häradsdomaren och nämnden bådo om åtta dagars pröfningstid i en så allvarsam sak, hotade Gyllenstjerna de gensträfvige med en pistol, så att de icke tordes göra motstånd; bönderna dömdes att mista halsen och deras hufvuden uppsättas på en stake, och domen verkställdes, ehuru de erbjödo borgen för sin inställelse vid landstinget, der de ville sig inför öfverdomaren fria. En annan sak var än värre. Han hade en slottsskrifvare, som af allmogen anklagades för försnillning, men det är nästan säkert att den bedrefs gemensamt med hans herre. Skrifvaren kastades i fängelse, och sedan Gyllenstjerna låtit med våld beröfva honom några för hans säkerhet högst viktiga papper, lades han i ett ännu hårdare fängelse. Gyllenstjerna var närva-

rande vid domens afkunnande, och då en af nämnden, som var född i Sverige, under dess menskligare lagar, och på denna grund ville undandra sig att deltaga i densamma, hotades han af Gyllenstjerna med spanska fiolen. Skrifvaren dömdes och afrättades, men kort derefter blef Gyllenstjerna sjelf anklagad att hafva förfarit svikligt med kronans egendom. Konungen infortrade hans förklaring, och då denna icke befans nöjaktig, blef han afsatt och en annan insatt till slottshöfding på Warberg. Då först vågade de afrättades släktingar röra på sig, och den nya höfdingen lät vid landstinget öfverklaga den elfva år gamla domen. Landsdomaren hänsköt saken till konungen, som vid herredagen två år derefter förklarade Gyllenstjerna hafva gjort orätt och böra stå till rätta, hvilket han dock genom flykten undandrog sig, samt häradsdomaren och de 8 stockemännen skyldige att nedtaga de afrättades kroppar, föra dem till kyrkogård och dem hederligen begravva låta.

Om allmogens ställning under aflägsnare tider var tryckt i Sverige, kan den dock på intet vis jämföras med det tyranni och godtycklighet hvarmed samma klasser behandlades af de danska ädlingarne, och vi skulle mycket förvåna oss, om ej den skånska frälsebondeagitationen, och denna allmoges fallenhet att lyssna till bedrägliga uppviglare, äro ett arf af den sinnesstämning som i hemlighet jäste hos det ofria folket, men som traditionellt fortlevver ännu efter mer än två hundra års mildare regering och älskar att stundom uttala sig på ett mer än bullrande sätt. »Vornedskaben» och »Stavnsbaudet» egde rum i Danmark till inemot slutet af förra århundradet och efterträdades der af en revolution i den agrariska lagstiftningen, som innehåller icke så litet socialism af det slag hvilket vissa demogoger äflats att äfven få hos oss infördt. Till det danska hoveriet har man i Sverige, så vidt vi veta, knappast haft något motsvarande. Man förstod dermed i Skåne och Halland icke den vissa arbetsskyldigheten, som är afgift för ett visst jordarrende, utan det *obegränsade* arbete hvartill brukaren af en landtbogård var förbunden genom det, såsom hr von Möller säger, »lika lakoniska som drakoniska stadgandet i landtbokkontraktet eller den s. k. »stadsmålssedeln»,

att, hvarest det honom anvisas, förrätta allt det arbete som honom anbefaldt blifver». Det fans i sjelfva verket häruti alls ingen annan inskränkning än att arbetet skulle utgå till lika stort belopp af hvarje landtbo i förhållande till hans gårdtal, så att till exempel fjerdedelsbonden, sedan dagsverksbudkafen tre gånger varit hos honom, lät honom den fjerde gången gå förbi sig för att lemnas till närmaste »treddingsbonde», o. s. v. Vi träffa här förklaringarne till en mängd konstord, t. ex. långäcker, d. v. s. körslor som erfordras flere dagar, hvilka under riksdagstvisterna om de skånska landtboförhållandena blifvit oss bekanta. Afgälderna bestodo dels i penningar dels i en mängd varor och småarbete, »såsom förr öfligt varit», bärplockning, qvastar, hackadt enris, liljekonvaljer, korfpinnar m. m. Bönderna höllo redskapen vid körslor och till och med säckar vid spanmålstransporter, hvarigenom behovet af dyra gårdsinventarier undgicks. Bondens belägenhet var i hög grad godtycklig och beroende på fogdens personlighet, fastkedjad såsom han var för hela lifvet vid den torfva som sett honom födas, så vida han icke ville och kunde köpa sig friheten för en sådan penningssumma som jorddroten fann för godt att bestämma. Frälsebondens ställning skildras i en visa kallad »Rusticus queribundus», diktad af Niels Hansen 1668 på följande halft komiska halft rörande sätt:

Jeg är mig en Bondemand
Udaf et foragted Stand,
Ringeste blandt alle.
Kjøbstadsmanden spotter mig,
Andre maande latterlig
Rusticus mig kalde.

Bönder bortgäfvos i förläning, tillika med den jord de brukade, och ville landtbon icke taga an den gård godsherrn anvisade honom, blef han såsom straff utskrifven till krigstjenst. Det var Kristian, »tyrannen», som genom sin lagbok upphäfde Formedskaben och äfven på annat sätt sökte skydda bonden mot adelns och länsherrarnes förtryck, men efter hans fall lät den jutska adeln på Wiborgs landsting uppbränna lagboken, och bönderna klagade då:

Bort du fløg den gamle Ørn,
Alt med sine Unger saa Smaa.
De andre smaa Fugle bleve saa vilde,
De vidste dem ingen Raad.

Nu sidder Høgen i Egetop
Og bryder ud sine Vinger,
De andre Fugle i Skoven er,
De mande saa jemmerlig trænge.

Nu sidder alle de andre smaa Fugle
Og tie saa qver som Steen;
De have mist deres dejlig Sang:
Vil Gud de faa ham hjem igjen!

Det var icke mycket bättre med de andra klasserna, och fastän adeln förklarade sig vara ensam fri och ensam född till frihet, var adelssvennens uppfostran ingen ting mindre än en gentlemaus. Sedan han nödtorftigt lärt sig att läsa i klostret, kom han för att lära sig ridderliga idrotter i tienst hos någon storman, och till och med en sådan man som Tyge Krabbe, egare af Skedala Sätesgård i Halland, förtäljer att han: »fik kong Hanses Hunde at røgte udi sex eller syv Aar og havde en mangen Fandens Dag med dem udi Mosser og Kiere». — Sederna voro ingenting mindre än fina: höga spel och dryckenskap hörde både bland herrar och damer till ordningen för dagen, eller rättare sagdt till ordningen för natten, hvarvid scener förekommo, hvilka våra minst uppfostrade klasser skulle blygas att låta komma sig till last, och i liktalet öfver en sextonårig högbördig tärna af Braheätten kunde anföras såsom en ovanlig berömmelse, att man aldrig hört en svordom gå af hennes ljufva mun.

Vi yttrade i det föregående att hos vår tids allmoge återfinnes en mängd seder och bruk som tillhört adeln under försvunna tider. I blandning med de befastade borgarne funnos ännu på sextonhundratalet på sätersgårdarne sådana boningar som allmogen bygde i slutet på sjuttonhundratalet, och i äldre tider äro ryggåstugor der icke alldeles sällsynta, Rummen voro inredda med långa väggfasta bänkar, som vid högtidliga tillfällen belades med dynor och hyenden, liksom de tomma väggarne under samma förhållanden behängdes med lösa tapeter, hvaraf ett minne ännu återstår i södra Sverige, der bondstugornas väggar vid stora tillfällen smyckas med »drätter och hängkläden.» Om sederna i hvardagslag voro enkla, så utvecklades emellanåt, särdeles vid bröllop, så mycket större ståt, och isynnerhet var förtäringen af mat och dryck storartad. När Tyge Brahe till Tofterup, farfader till astronomen, år 1502 förmäldes med en dotter till Varbergs höf-

ding Olof Stigson Krogenos, åtgingo 8 åmar vin, 12 tunnor mjöd, 90 t:r hvarjehanda utländska drycker samt hembrygdt öl efter 2 läster 8 t:r malt och 16 t:r mjöl, 10 oxar, 4 kor, 40 får, 60 lam, 40 fläksidor o. s. v., medan till de främmande hästarnes foder användes 100 t:r hafre, utom *förningen* af gästerna, som vid ett bröllop på Jylland 150 år senare utgjordes af 16 rådjur, 4 hjortar, 1 qviga, 62 lam, 52 kalffvar, 2 tunnor färskt smör, ett par hundra stycken fjäderfä, och allt annat i samma proportioner. Brudens utstyrel var derefter, hvilket emellertid icke hindrade att smycken sammanlånades från alla håll för att pryda henne, och man har exempel derpå att hon bokstafligen dignade under den gyllene bördan. I hennes *trousseau* ingick linnet i obetydlig mängd mot sammets- och sidenklädnigarne, och denna nödvändiga men blygsamma artikel var för besparings skull icke af ett stycke utan öfverdelen ett finare tyg, alldeles såsom ännu lärer brukas bland allmogen. Festerna räckte flera veckor, och dansen var så liflig att många namngifna personer deraf togo döden. Också förbjöd konung Fredrik II, i 4 § af sin förordning om bröllopsgillen, att uppbjuda till dans så länge måltiden varade, emedan de damer som suto på den väggfasta långbänken i sådant fall måste klifva öfver borden mellan de der uppställda rätterna, hvilket icke af konungen ansågs fullt skickligt, efter som de lätt kunde trampa i faten och flängandet öfver bänkar och bord lätt kunde medföra fara för sjukliga personer. Graföl och fadderskap voro i samma proportion. Bruket att i sorghus hänga hvita dukar för fönstren synes härleda sig från Fredrik II, som för att inskränka lyxen vid adliga begrafningar förböd användandet af sammet och andra dyrbarheter, hvarmed rum och husgeråd öfvekläddes, och endast tillstodde hvita drätten eller lakan. Mot de så kallade vakstugorna och drickandet öfver liken utfärdade han äfvenledes mycket stränga förordningar, hvilka likväl icke blefvo åtlydda.

Utom dessa allmänna kulturdrag träffa vi mången värdefull inblick i tidernas ekonomiska förhållanden. Hvar och en som ännu huser månet tvifvel om nödvändigheten af en myntreform bör läsa hvad författaren, sidan 49, skrifer om forna tidens invecklade myntförhållanden och den

oerhörda förbistring som af de citerade skuld- och köpebrefven visar sig hafva egt rum i de nordiska länderne under sista delen af medeltiden. Lika viktiga som de biografiska uppgifterna äro för tidens politiska historia, lika lärrika äro dessa ekonomiska detaljer för kulturhistorien. Vi äro nu såsom det tyckes så utomordentligt angelägna att bevara en i finansielt afseende ytterst betungande nationalitet i myntväsendet, och vi frukta för att vårt folk icke skall lära sig bruket af ett enda enkelt verldsmynt. Hr von Möller visar oss, att våra förfäder icke hade någon nämnvärd svårighet att på engång röra sig med fem eller sex olika slag af utländska penningssorter, rhenska gyllen, engelska nobler, den kölniska marken, den svenska marken, solidi Turenses o. s. v. Särdeles intressanta äro de jemförelser han meddelar öfver mynt- och varuvärdena. I slutet af 1300-talet gälde en oxke 3 mark svenska penningar, eller $\frac{1}{2}$ mark silfver, d. v. s. i vårt närvarande mynt 15 rdr 50 öre, en ko hälften, eller 7 rdr 25 öre, 1 tunna korn 1 rdr 20 öre, 1 skp. fläsk 20 rdr, enligt de pris som, för att möjliggöra liquiderna under den tidens brist på reda penningar, ofta funnos upptagana i sjelfva skuldebrefven. Det visar sig här af att silfrets värde, eller med andra ord dess köpeförmåga, då var omkring tio gånger större än nu.

Vi finna det helt naturligt att författaren i ett arbete så uppfyllt af historiska och biografiska detaljer som detta hufvudsakligen i vidsträckt mått begagnat sig af föregående forskares arbeten, men det finnes äfven punkter i hvilka hans egna upptäckter, i förening med hans vidsträckta språkkänedom och hans omdömesrika kritik, öppnat nya utsigter och måhända på ett afgörande sätt slitit historiska tvistefrågor. Så finna vi i hans arbete för första gången i tryck meddelad Magnus Stenbocks plan till slaget vid Helsingborg, och i afseende på den ryktbare Abraham Broderssous afrättning den 28 Augusti 1410 är han i tillfälle att rätta ett hittills missförstådt uttryck i Rimkrönikan, och anföra nyss upptäckta urkunder som ställa den mäktiga ädlingens förhållande till drottning Margareta i ett renare ljus än det varit sedt till och med af senare tidens mest framstående historiska författare.

Af en man som inom det svenska jordbruket intager ett så betydande rum som författaren kunde man vänta att den agnomiska sidan af hans ämne skulle behandlas med förkärlek. Denna förhoppning har icke blifvit sviken. Det är icke blott krigiska minnen som häfta vid de stora halländska godsens; mer än en af deras innehafvare har gått i spetsen för fredlig odling och företagsamhet. Vi påminna i detta afseende endast om Maclean, Sahlgren och Ahlströmer, hvilka efter hvarandra innehaft Gåsevadsholm, och om de närvarande egarne i allmänhet på ett stortadt sätt befordrat det svenska landbrukets framsteg, stå de för utvägarne och exemplen i icke ringa skuld hos sina föregångare. Icke alla af dessa betydande gods hafva emellertid gamla anor, och det uppstår ännu nya skapelser, hvilka icke äro utan sin betydelse för fäderneslandets ekonomiska framtid. Efter en viss politisk doktrin skall det stora jordbruket vara en förbannelse och det enda saliggörande systemet bestå i jordens utparellering på en mängd händer, såsom i Frankrike. Vi antaga gerna att detta är målet för framtiden, åtminstone inom ett visst omfång, ty troligen kommer det stora landbruket alltid att ega sin särskilda bestämmelse vid sidan af det lilla. Men för det närvarande åtminstone synes det oss alldeles gifvet, att jordens rationella behandling, med de ofantliga omkostnader den erfordrar och de stora kunskaper den förutsätter, endast kan åstadkommas derigenom att

större egendomskomplexer samlas i en hand och i sin helhet behandlas efter det intensiva åkerbrukets regler. Dock är det icke nödvändigt, att sådana företag i våra dagar skola utföras af någon storättad Jacob «med Guds nåde grefve af Halland»; målsmanskapet för vår tids kultur ligger tvärt om i den intelligentas medelklassens händer, när den genom en hederligt förvärfvad välmåga dertill gör sig skicklig. En sådan nyskapelse af vackraste beskaffenhet i alla afseenden är Öringe, hvars anor icke gå längre än tio år tillbaka. Det är hr Carl Hammar, ända till förledet år ledamot af riksdagens Första kammare, som bildat detta betydande gods af sammanköpta hemman, hvilkas afkastning han på denna korta tid genom täckdikning, mergling och andra ändamålsenliga jordförbättringar uppbragt till mer än det tredubla, under det fula grusbackar och otillgängliga vildsnår blifvit under egarens företagsamma hand förvandlade i vackra skogsplantager och leende parker.

Allmänheten har ännu att motse ett ytterligare och sista häfte af detta förtjenstfulla arbete, som efter programmet skall innehålla de tre gårdarne Dömmestorp, Tjolöholm och Skottorp, det sistnämnda författarens eget fädernegods, och namnkunnigt icke blott för sitt fulländade landbruk utan också såsom en skådeplats för historiska händelser. Det var der som kung Carl XI firade sitt bröllop med den danska prinsessan Ulrika Eleonora.

Blick på pressen.

Här och der i landsortstidningar börja artiklar i försvarsfrågan att visa sig. Bland de märkligare anse vi en uppsats, insänd till *Göteborgs-Posten* af en person som tydligen är lika väl bevandrad med tänkesätten hos allmogen i sin ort som han sökt väl sätta sig in i det kamerala af frågan. Han har ett förslag till ett slags aflösning af indelningsverket, hvilket väl kan förtjena att höras. Efter en kort historisk inledning om knektehällets uppkomst, hvori han påminner att det från äldsta tider redan fans en dubbel värnpligt, den personliga och den som hvilade såsom en realbörda på jorden, samt för-

ordat rotering af militieboställen, i den mån de till staten indragas, fortfar han som följer:

Då indelningsverket skedde ingicks kontraktet derom egentligen emellan kronan och adeln, ty endast den senare hade jordeganderätt. Den jord som ej var frälse var, med undantag af några få ursprungliga skattehemman, krono, och å den senare hade kronan dominium och bonden besittning, hvidan kronan ock egde om utskylderna deraf förordna huru den behagade. Knektekontrakten äro således ej kontrakt emellan andra än kronan och frälsemännen, fastän de omfatta jemväl kronohemmanen och reglera förhållandet i afseende på ifrågavarande skyldighet dem emellan. Först år 1723 fingo kronobönderna rät-

tighet att lösa de hemman de besutto till skatte och 1789 upphöjdes dessa skattehemman till lika förmåner i vissa delar med frälsehemman, som ofrälsemän då jemväl fingorättighet ega. År 1810 afsade sig adeln utslutande rättighet att ega det ypperliga frälset som till stor del derefter ock i ofrälsemans hand öfvergått. Med adelns företrädesrätt till frälseegendomen var alltid enligt en lika med lag gällande sed förknippadt, att adeln genom en dyrbar uppfostran af sina barn och olönt deltagande i landets allmänna angelägenheter borde uppehålla en enskild och offentlig representation, men sedan nämnda företrädesrätt numera upphört, har ock den dervid fästade egendomen förändrat egenskap. Detta förhållande bestyrkes bland annat deraf, att enligt kongl. kungörelse den 14 November 1829 föreskriften om skyldigheten för innehafvare af säterier att hålla säteribyggnad upphört; att säteri i krigstid bör lika med krono- och skatte ansvara för inqvarteringsskyldigheten, enligt kongl. kungörelse den 6 April 1810 och att säterierna äro, lika med den till presterskapet och i viss mån militiestaten samt städerna anslagna jord, till extra rotering indelade enligt kongl. instruktionen d. 20 Dec. 1825. Häraf följer att den ständiga roterings utsträckning till det ursprungliga frälset ej är en våldsam reduktion af det värde, hvarefter det hittills varit ärfdt eller förvärfvadt. Skulle någon skälig vedergällning för det ypperliga frälset ålagd skyldighet att i stället för extra rotering öfvertaga ordinarie rotering ifrågasättas, måste ock en sådan ej blifva större, än att den kunde genom ett anslag för en gång aflösa. Anslaget belopp bestämmes medelst skyldighetens uträkning genom 5 proc. till motsvarande kapital, och kunde staten därför utställa obligationer som amorterades genom bevilling. Beträffande städerna och presterskapet bör någon vedergällning ej ifrågakomma, emedan deras jord är af kronan donerad. Att vissa städer i senare tider erhållit rättighet att afhända den på tomterna utdelade jorden, hvaraf följt att stadsjord under eganderätt genom laga fång förvärfvats, förändrar ej jordens natur i förhållande till statens samfälda behof.

Hvad angår den jord som blifvit till rusthåll indelad så, enär inom gamla Sverige rusthållare för rustningar njuta afskrifning af jordeboks- och mantalsräntan samt dertill uppbär augmentsränta, är någon lindring för dessa ej behöflig, utan skulle tvärtom rusthålls försättande till likhet med den roterade jorden tillskynda egarne af de förra en verklig förlust, som orättvist drabbade nuvarande generation. Inom de forna danska landskapen, Skåne och Bohuslän, har måhända rustningen blifvit något hårdare än vederbör, men detta kunde afhjelpas dermed, att antingen styrkan inom hvarje landskap minskades, derafter af deremot svarande rusthåll utgjordes

en skälig vakansafgift, som fördelades emellan de fortfarande rustande; eller ock derigenom att kronan öfvertog vissa prestationer för den utredning rusthållarne nu åligger. I följd häraf bör indelning till rusthåll för kavalleriet ej inblandas med den till rotering för infanteriet. Då emellertid i den senare en lämplig lindring synes vara påkallad af den utsträckning i det indelta manskapets tjenstgöring, som följer af en förökad värnepligt, anser författaren häraf, att denna lindring skulle kunna åstadkommas på följande sätt:

Extra roteringen upphäves; städerna befrias från båtsmansroteringen och den till båtsmän indelade jorden på landet öfvertager motsvarande rotering till infanteriet. Med utslutande af rusthållen, hvarå kavalleriet och de derifrån till infanteri förvandlade regementen och kårer fortfarande blifva förlagde, sammanräknas det all öfrig jord på landet och i städerna åsatta taxeringsbevillningsvärde efter medium af tio till tjugo år. Vidare sammanräknas, efter ett antaget medium, hela kostnaden för manskapets förseende med bostad, jord, bränsle och öfrige prestationer, hvilken kostnad kunde lämpligen uppskattas jemväl inom de landskap, såsom Skåne och Dalarne, der soldaterna ej äro med torp försedde. Denna sammanlagda kostnad fördelas på all både roterad och ej roterad jord, utom rusthållen, sålunda, att hvad deraf belöper på den roterade jorden afdrages från det hela och återstoden utdelas på den ej roterade jorden efter denna senares inbördes taxeringsvärde. Sålunda åläggas den senare en försvarsskatt som bland kronans räntor uppbäres, men utdelas lika mellan rotarne, dervid stamman utan förökning blifver fortfarande fästad. Lega och lön till soldaterna utgå från staten genom allmänna bevillingen.

Att försöka jemka roteringsbördan emellan rotarne inbördes efter nu varande taxeringsvärde är dels oskäligt, emedan hvarje hemman vid indelningsverkets uppkomst på 1600-talet fått den andel i bördan som efter den tidens uppskattningsmetod var lämplig. Nu varande innehafvare, som vid jordens förvärfvande bort beräkna hvarje hemmans förmåner och besvär, äro ej berättigade till någon vinst på det allmännas bekostnad, destomindre som eganderätten till kronohemmanen blifvit först efter indelningsverket eller år 1723 upplåten åt åboerne. Bevillingstaxeringsvärdet rättar sig dessutom efter hemmanens nu varande värde, hvilket efter 1600-talet betydligt förändrats genom förbättringar på en del hemman verkstälde och på en del eftersatte, samt regering och riksdag i Kongl. Förordn. d. 25 Nov. 1740 om landskulturen m. fl. författningar försäkrat, att grundskatt genom jordens förbättrande ej må förökas, hvaraf följer att om förbättringar äro eftersatte, sådan skatt ej heller må förminkas.

Strödda underrättelser.

Utomordentligt minne. I en i St. Louis utkommande tidskrift, *Journal of Speculative Philosophy*, hvilken att döma efter titeln väl torde kunna anses såsom mera sanningsenlig än amerikanska tidningar i allmänhet, berättas om en ännu lefvande med ett utomordentligt minne begåfvad person vid namn Daniel Mc Cartney. Denne man, som är en vanlig arbetare, föddes år 1817 och saknar nära nog helt och hållet synen. Han kan blott läsa de allrastörsta tryckstilar och detta icke utan att han håller dem på högst två tums afstånd från ögonen. Han har aldrig fört någon dagbok öfver de tilldragelser han upplevat och har icke något muemoniskt system till hjälp för sitt minne. Detta oakadt påstår han sig kunna dag för dag uppgifva hvarenda tilldragelse som kommit till hans kunskap allt sedan den 1 Januari 1827, då han var omkring nio och ett halft år gammal — detta allt tillfölje af sitt goda minne.

En inspektör för de offentliga skolorna i Ohio, Henkle, anställde, för att bekräfta ett i psykologiskt afseende så märkvärdigt fall af andlig utveckling i en viss riktning, förlidet år med denne man en examen af hvilken framgick att hans påstående var fullkomligt grundadt. Mr Henkle är egare af en dagbok, i hvilken finnes upptecknade de 45 senaste årens tilldragelser i orten, och efter denna rättade han sina spörsmål, hvilka alla fullkomligt riktigt besvarades. Hans frågor gällde dagen i veckan, datum, vädrets beskaffenhet och händelser som kunnat blifva bekanta för en man i Mc Cartney's lefnadsställning.

På en fråga angående den 8 Oktober 1828 svarade Mc Cartney efter tvenne sekunders förlopp: »Det var en Onsdag. Himlen mulen. Regndugg. Jag bar middagsmåltiden till min far, som förde in stenkolan». Vidare frågades: »Den 21 Februari 1829?» Svar efter två sekunder: »Lördag. Vädret mulet på morgonen, klart på eftermiddagen. Litet snö låg på marken. Min farbror som bodde nära intill oss sålde en häst för 35 dollars». Fråga: »D. 13 Oktober 1851?» Svar efter 15 sekunder: »Måndag. Det var godt vackert väder. Jag var hela Söndagen hos min bro-

der. Följande dag begaf jag mig till depoten för att säga ved». Fråga: »Den 8 Maj 1846?» Svar efter två sekunder: »Fredag. Det regnade något. Lördagen förut var jag närvarande vid ett kvartalsmöte i Iberia». (Han är metodist.) Samma otroliga minne visade han i afseende på en mängd andra data, af hvilka en del stodo i förbindelse med offentliga tilldragelser, medan andra endast egde enskildt intresse. Äfven i multiplikation »i hufvudet» eger denne man en stor förmåga. Så multiplicerade han 32 med 45 på två sekunder, 93 med 97 på tolf, 456 med 123 på trefem sekunder och 3,756 med 182 på 4½ minut. Vid sista försöket blef han dock konfunderad. Han visade sig äfven ha goda geografiska kunskaper. Deremot stafvar han illa. Litet tyska har han lärt genom att höra sina grannar tala detta språk.

Engelska prinsessor och britiska undersåter. Det nyligen ingångna giftermålet emellan drottning Victorias dotter och markisen af Lorne var såsom det framhållits mot dem, hvilka gjorde anmärkning mot detta giftermål, långt ifrån exempellöst i engelska historien. Bland prinsessor som sålunda skänkt sin hand åt undersåter är Elisabeth, en syster till Henrik IV, den märkvärdigaste. Icke mindre än trenne ädlingar gjorde hon på nämde sätt lyckliga, eller kanske olyckliga. Det sistnämnda måtte åtminstone hafva varit fallet med den förste, John Hastings earl of Pembroke, med hvilken hon 1370 gifte sig för att följande år skilja sig från honom. Den andre i ordningen, hertigen af Exeter, synes ha lefvat med henne i ett lyckligt sextonårigt äktenskap, hvilket dock tragiskt afbröts derigenom att hertigen år 1400 halshöggs för någon politisk förseelse. Den tredje gemålen lord Fanhope öfverlefde henne. Hon dog 1425.

	Innehåll:	Sid.
Försvarsfrågan		545.
Litteratur:		
Halländska Herregårdar. Tecknade af A. Kallenberg, beskrifna af P. v. Möller		552.
Blick på pressen		558.
Strödda underrättelser:		
Utomordentligt minne m. m.		560.